

ALİ AKYILDIZ

KRAL ÖLDÜ YAŞASIN KRAL

OSMANLI'DA CÜLUS, VERASET
VE
MEŞRUIYET

ÖNSÖZ

“Taht-gâh anlara dü câ oldı
Birine rû-şenâ birine dücâ
Şeh-Selîm’in makarrı zîr u zemîn
Hân Murad’ın makamı fevk-ı ulâ
Birisi mürde birine müjde
Biri taht aldı biri taht-ı serâ
Böyledir hâl-ı âlem ey gafil
Kimine hande kimisine büka”

Âli¹

Mustafa Âli’nin II. Selim’in ölümü ve III. Murad’ın tahta geçişi vesilesiyle zikrettiği bu şiir, esasında her cülusta yaşanan doğal durumlara işaret eder. Şairin vurguladığı gibi, her taht değişikliğinde birileri sevinirken birileri üzüldür; bu değişmez kural, henedan ve çevresi için âdeta doğal bir döngü olarak hükmünü sürdürür durur. Kısa bir süre öncenin muktediri II. Selim’in mekânı toprağın altı olurken oğlu Murad yüksenin en yükseğine, tahta çıkar; biri tahtı altına, diğeri toprağı üzerine alır; kiminin payına sevinç kimininkine de hüzn düşer. Bu durum sadece kendileriyle sınırlı değildir elbette, çevreleri de taht değişikliğinden

aynı şekilde etkilenir, eski padişahın çevresi iktidarın ve imkânların uzağına savrulurken yeni padişah ve ekibi devletin ve nimetin kalbine yerleşirdi.

Bu ikili durumdan hareketle kitabın adı *Kral Öldü, Yaşasın Kral: Osmanlı’da Cülus, Veraset ve Meşruiyet* olarak belirlendi. Zaman zaman farklı örnekler olmakla beraber genelde padişah ölümlerinde ölenin yakın çevresi dışında fazla bir üzüntü gösterilmez; saray ve bürokrasi hızlı bir biçimde yeni

¹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü’l-Abbâr*, haz. Faris Çerçi, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2000, II, 227.

şartlara ve yeni hükümdarın yönetimine intibak ederdi. Gerek taşradan gerekse de çevreden ve tabi hükümdarlardan yeni padişaha gönderilen yazılarda eski padişahın ölümünden duyulan üzüntüye nadiren yer verilir, bu mesajlarda ağırlıklı olarak yeni padişahın iktidarı tebrik edilirken, yeni şartlara uygun bir vaziyet alma durumu söz konusu olurdu. İleride açıklanacağı üzere, bazı yabancı seyyahların Topkapı Sarayı'nda ağlamanın yasak olduğunu ve bu yasağa uymayanların cezalandırıldığını belirtmeleri bu bağlamda daha da anlam kazanmaktadır. İçteki yazışmaların içeriği bu şekilde olduğu hâlde yabancı hükümdarların yeni Osmanlı padişahına gönderdikleri taziye ve cülus tebriki namelerinde önceki padişahın ölümünden duyulan üzüntüyü vurgulamaları ilginçtir.

Her şeyin olduğu gibi bu kitabın da bir hikâyesi vardır. Kitabın ana fikri Ekim² ve Kasım³ 2017'de düzenlenen iki sempozyumda vermiş olduğum tebliğlere dayanmaktadır. Bu bildirilerde devletin son döneminde tahta geçen padişahların iş başındaki sadrazamlara hitaben yazdıkları cülus hatları kullanılarak birincisi, bu metinlerin zaman içerisinde genel bir hükümet programına ve anayasal metne dönüşme süreci ve ikincisi de yine aynı metinlere dayanılarak

zaman içerisinde ortaya çıkan bürokratik değişikliklerin ve reformlar sonucunda oluşan yeni yaklaşımların neticesinde padişahların iktidarlarını dayandırmak zorunda kaldıkları meşruiyet temelleri analiz edilmişti. Bildiriler sayesinde cülus konusunun daha esaslı bir biçimde ele alınması gerektiği kanaati oluştuğu ve konunun bir kitaba dönüştürülmesine karar verildiği için o dönemde yayımlanmayan bahse konu tebliğler birer alt başlığa dönüştürülerek kitabın kurgusuna dahil edildi.

Bununla birlikte Osmanlı padişahlarının ölüm ve cülus törenlerinin daha önce iki müstakil çalışmaya konu edilmiş olduğunun altının çizilmesi gerekir. Bunlardan ilki Zeynep Tarım'ın doktora tezinin kitaplaştırılmış hali olan *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülus ve Cenaze Törenleri* (Ankara 1999) başlıklı çalışmasıdır. 16. yüzyıl padişah ölüm ve cülus törenleri üzerinde yoğunlaşan ve birinci el ve özellikle de minyatür gibi tarihçilerin bir veri kaynağı olarak ihmal ettiği kaynaklara dayanan bu kitap aynı zamanda konuyu bağımsız olarak ele alıp gündeme getiren ilk araştırma olma şerefini de üzerinde taşımaktadır. Bu eserden yaklaşık dört yıl sonra yayımlanan ve Nicolas Vatin ile Gilles Veinstein tarafından ortaklaşa kaleme alınmış olan *Le Sérail ébranlé: Essai sur les morts, dépositions et avènements des sultans Ottomans, XIVe-XIXe siècle* (Paris 2003) isimli kitap, ağırlıklı olarak imparatorluğun başlangıcından II. Mahmud dönemine kadar tahta geçen padişahların

² Afyon'da düzenlenen Türklere Devlet Sempozyumu, 19-21 Ekim 2017.

³ İstanbul Haliç Kongre Merkezi'nde düzenlenen 2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi, 20-24 Kasım 2017.

hastalıkları, tahttan çekilmeleri, ortaya çıkan siyasi krizler ve padişah ölümleri üzerinde yoğunlaşır; Osmanlı kroniklerine dayalı olan eserde padişah cülusları bir bölümle temsil edilir.

Bu kitapta ise zaman zaman temas edilmekle beraber padişahların ölümleri ve hastalıkları değil, ölümle birlikte başlayan süreç esas alınmaktadır. Dolayısıyla padişahın ölümünün veya tahttan indirilmesinin, yani doğal veya cebri yollardan saltanatın sona ermesinin ardından ortaya çıkan genel uygulamalar, müracaat edilen meşruiyet referansları, saltanat değişikliğinin iç ve dış kamuoyuna duyurulması, cülus vesilesiyle yapılan törenler, bürokratik ritüeller ve tarihî süreç içerisinde bütün bu geleneklerde meydana gelen değişim ve dönüşümler, imparatorluğun başından sonuna kadar bir bütünlük içerisinde ve bir süreç olarak ele alındı. Bu yapılırken zaman zaman temsil kabiliyeti yüksek bazı olay ve törenlere mercek tutulduğunun ve yakın plana alındığının da ifade edilmesi gerekir.

Kitabın girişinde Osmanlı veraset sisteminin mahiyeti ve gelişimi; birinci bölümde, sancağa çıkılan dönemin ve ikinci bölümde de Şimşirlik dönemi cülus ve biat törenleri ile padişahların cenaze törenleri; üçüncü bölümde, cülus sonrası eski padişahın harem ve Enderun halkının saraydan çıkarılması, valide alayı ve cülus vesilesiyle yapılan bazı uygulamalar; dördüncü bölümde, yeni padişahın cülusunun iç kamuoyuna duyurulup taşrada kutlamaların

yapılması ile sikkede ve hutbede yeni padişah adının yer alması; beşinci bölümde, cülusu duyurmak üzere yabancı hükümdarlara name gönderilmesi; altıncı bölümde, padişahlığın kamuoyu nezdindeki meşruiyetini sağlayan kılıç alayı ve kılıç kuşanma töreni; yedinci bölümde, yeni padişahın görevi alışma süreci, cülus bahşışı, beratların ve bürokratik kadroların yenilenmesi ve sekizinci ve son bölümde de cülus hatlarının hükümet programına dönüşmesi ve cülus yıldönümü kutlamaları ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Kitapta yer alan hicrî tarihlerle ilgili bir soruna dikkat çekip bazı hatırlatmalar yapmakta yarar vardır; zira cülus ve kılıç alayları gibi önemli tarihlerle ilgili kaynaklarda yer alan bazı hicrî tarihler ile bizim verdiğimiz tarihî karşılıkları arasında bir günlük bir farkın olduğu görülecektir. Bu durum, hicrî tarihlerde bazen bir bazen de iki günlük bir sapma olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz, V. Murad, II. Abdülhamid ve Mehmed Reşad'ın cülus ve V. Murad dışındaki diğer padişahların kılıç kuşanmalarına dair Osmanlı kaynaklarının verdiği tarihlerin vakıaya uymadığı ve olayın tarihiyle arada genelde bir günlük bir farkın olduğu görülür. Bu gibi durumlarda eğer olayın haftanın hangi günü olduğu biliniyorsa gün bilgisinin bilinmiyorsa da o zaman zorunlu olarak kaynaklarda verilen hicrî tarihlerin esas alınması yönüne gidildi. Söz konusu örnekler üzerinden gün bilgisi esas

alındığında ortaya çıkan tarihlerin vakıya uygun olduğu görüldü.⁴ Bununla birlikte bu sorunun sadece 19. yüzyıla sınırlı olmadığı ve önceki dönemlere ait bazı olayların tarihlerinde de benzer sorunların olduğu görüldüğü için bu çalışmada önceki dönemlerdeki bazı olaylara ait gün bilgisi biliniyorsa hicrî tarihin değil de gün bilgisinin esas alındığını belirtmemiz gerekir.

Metinde geçen Osmanlı döneminde kullanılan parasal ölçülerin günümüz okuyucusu için bir anlam ifade edebilmesi amacıyla kuruş, akçe, lira cinsinden verilen rakamların yanında ve parantez içerisinde 1998 tarihi itibarıyla ABD doları cinsinden olan güncel değerlerine işaret edildi; bu konuda değerli iktisat tarihçisi Şevket Pamuk'un hazırlamış olduğu *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler, 1469-1998* (Ankara 2000) başlıklı eserindeki listeler kullanıldı.

Bu kitabı hazırlarken pek çok kişinin yardımlarına müracaat edildi. İsmail Kara, kendi koleksiyonunda bulunan Osmanlı dönemine ait bir sakal duasını ve görüntüsünü kullanmamıza izin verdi. Zekeriya Kurşun, her zaman olduğu gibi Arapça ibarelerin tercümesinde yardımcı oldu. Hacer Topaktaş, İngiltere ve Polonya arşivlerinden almış olduğu bazı name-i hümayun

görüntülerini bizimle paylaşmanın yanı sıra bazı görüntülerin temininde de yardımlarını esirgemedi. Abdullah Güllüoğlu, F. Giese'nin konuyla ilgili Almanca makalesinin tercümesini yaptı. Bazı arşiv belgelerinin ve kaynakların temininde Mehmet Korkmaz, Ömer Faruk Bölükbaşı, Hasan Ali Çakmak, Kübra Fettahoğlu, Cengiz Yolcu, Sinan Kaya, Oğuz Satır, Arzu Güldöşüren, Mesut Sayan ve Mehmet Akbulut gibi genç meslektaşlarımın yardımlarına sıklıkla başvuruldu. Amsterdam'daki Rijksmuseum'un yetkilileri koleksiyonlarında bulunan Vanmour'un tablolarının görüntülerini göndermenin yanı sıra bu görüntüleri kullanmamıza da izin verdi. Aynı şekilde Varşova'daki Wilanow Sarayı Müzesi Direktörü Pawel Olaf Jaskanis müzede bulunan Piotr Potocki'nin elçiliğine dair iki resmi kullanmamız için gerekli olan izni ve resimleri bekletmeksizin gönderme nezaketinde bulundu. Timaş Yayınları'nın editörlerinden Zeynep Süslü Berktaş ve Selim Ahmetoğlu kitabın en güzel biçimde basılabilmesi için ellerinden gelen gayreti gösterdiler. Hepsine teşekkür ediyorum.

Her zaman olduğu gibi en büyük teşekkür destek ve sevgilerini daima arkamda hissettiğim aileme... Eşim Semra, kızlarım Zeynep Aybike ve Melis Eylem ile oğlum Âmil Alper'e...

Ali Akyıldız
Maltepe, 2021

⁴ Bu tarihlerle ilgili sorunlar ve çözüm önerileriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Ali Akyıldız, "19. Yüzyıl Belgelerinde Hicrî Takvim Sorunu: Hicrî Tarihler Doğru Zamanı mı Gösterir?", *Toplumsal Tarih*, Sayı 326 (Şubat 2021), s. 50-55.

GİRİŞ

OSMANLI VERASET SİSTEMİNİN GELİŞİMİ

“Mâzi ile müstakbele sarf eyleme ömrü
Hâl ehli için hiçbir maksud değildir”

Lâ-edrî

Osmanlı Devleti’nde ülke hanedanının ortak malı olarak telakki edildiği için hanedanın her erkek üyesinin iktidar üzerinde eşit pay sahibi olduğu düşünülür; bu anlayıştan hareketle meşru hükümdar öldüğünde yerine geçecek kişiyi işaret etmiş olsa dahi geride kalan hanedan üyelerinin her biri iktidar üzerinde hak iddiasında bulunabilir; sonuçta ortaya çıkan yeni durum, ilahi takdirin bir tecellisi olarak kabul edildiği için siyasi veya fiilî mücadelenin nihayetinde tahtı ele geçiren hanedan üyesinin meşruiyeti tartışma konusu yapılmazdı.⁵ Joseph von Hammer, her ne kadar Osmanlılarda Cengiz Han ve Moğol geleneğinden gelen

bir ekberiyet sisteminin olduğu tezini savunursa da Friedrich Giese bu görüşe esastan itiraz ederek Moğollarda ve Osmanlılarda böyle bir taht veraseti usulünün olmadığını ve ekberiyet sisteminin ancak 1876 Kanun-i Esasisi ile hukuki bir kurala dönüşebildiğini belirtir; o döneme kadar özelde Osmanlılarda ve genelde ise Türklerde taht intikalini düzenleyen herhangi bir veraset sisteminin bulunmadığını ifade eder.⁶

Gerçekten de eski Orta Asya Türk-Moğol geleneğinin de bir yansıması olarak iktidarın intikalini düzenleyen bir veraset hukukunun belirlenmemiş olduğu

⁵ Halil İnalcık, “Osmanlılar’da Saltanat Veraseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi”, *A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIV/1, Ankara 1959, s. 69-73.

⁶ Friedrich Giese, “Das Seniorat im osmanischen Herscherhause”, *Mitteilungen zur osmanischen Geschichte*, II (1923-1926), s. 248-49.

Osmanlı hanedanının
kurucusu Osman Bey'in
II. Mahmud döneminde
yapılan resmi
(TSMK, Hazine, nr. 1896)

söylenebilir. Kaldı ki önceki Türk devletlerinde hükümdarların zaman zaman kendilerinden sonra tahta geçecek kişiyi, yani veliahdı işaret etmelerine rağmen ölümünden sonra diğer hanedan üyelerinin bu vasiyeti kabul etmeyip fiilî olarak iktidarı ele geçirdiği durumlarda hükümdarın işaretinin anlamını yitirdiğine dair farklı Türk devletlerinden sayısız örnek verilebilir; zira hükümdarın veliahdı belirlemesi, diğer hanedan üyelerince kendi hukukunun çiğnenmesi olarak görülürdü.⁷

Geleneksel devletlerde hükümdar ve hanedan ilahi bir kökene dayandırılır; yönetme erkinin veya diğer bir ifade ile *kutun* Tanrı tarafından verildiğine inanılırdı. Bu bakış açısına göre, soyluluk önemli olduğu için 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı tarih yazarları tarafından hanedanı Oğuz Han'a ve onun büyük oğlu Gün Han'ın oğlu Kayı

Han'a bağlayan şecerelerin düzenlendiği ve II. Murad döneminde paraların üzerinde Kayı boyunun damgalarının bastırıldığı görülür.⁸

Osmanlı uygulamasında da özellikle 17. yüzyıla kadar zaman zaman padişahların kendi yerlerine geçmesini istedikleri kişileri bir şekilde işaret ettikleri ve bunlardan I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid'i ve I. Mehmed'in oğlu II. Murad'ı veliaht olarak belirlediği, başarılı olan bu örneklerle karşılık II. Bayezid'in oğlu Ahmed'i tercihindense rahatsız olan I. Selim'in babası ile merkezdeki bazı bürokratların rol aldığı bu oyunu bozduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Osmanlı uygulamasında veliahtlık müessesesinin kök salamadığı ve tahtın intikali sorununun imparatorluğun sonuna kadar tartışma konusu olduğu görülür.

⁷ İnalçık, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usûlü", s. 82, 85-87.

⁸ İnalçık, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usûlü", s. 75, 78.

Osmanlı hanedanında I. Ahmed'in iktidarının sonuna kadar taht babadan oğula (*evladiyet*) geçer ve Çelebi Mehmed ile I. Selim hariç, padişahların büyük oğulları (*primogeniture*) tahta sahip olur. İktidarın şehzadeler ve şehzade sancakları vasıtasıyla bütün Anadolu'ya yayılmasının ve II. Bayezid ile Kanuni Sultan Süleyman örneklerinde olduğu gibi daha padişahın sağlığında şehzadeleri arasında devletin parçalanmasına neden olabilecek büyük mücadelelerin ortaya çıkmasının yarattığı trajik tecrübe, II. Selim'den itibaren bazı tedbirlerin alınmasını gerektirir. Bu dönemden itibaren yetişkin şehzadeleri sancağa çıkarma geleneğinden vazgeçilerek sadece büyük şehzadenin sancağa gönderilmesi yönünde bir uygulama devreye sokulur ve Manisa veliaht şehzade sancağı konumunu kazanır. III. Mehmed ise büyük şehzadenin sancağa gönderilmesi uygulamasını da kaldırarak büyük şehzadeye Anadolu'da bir sancak verilmesi ve bu sancağın da bir vekil aracılığıyla yönetilmesi⁹ gibi dostlar alışverişte görsün misali tuhaf bir uygulamayı devreye sokar. Böylece II. Selim'den itibaren veliaht şehzade dışındakilerin sarayda alıkonulmasıyla birlikte daha sonraki yıllarda şehzadelerin yaşama biçimlerini doğrudan etkileyecek olan Şimşirlik uygulamasının da temelleri atılmış olur.

⁹ İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984, s. 120.

İktidar, I. Ahmed'den itibaren babadan oğula değil de hukuki bir kurala bağlı olmaksızın fiilî olarak hanedanın yaşça en büyük olanına (*ekberiyet, senioratus*) intikal eder. İleride açıklanacağı gibi, I. Ahmed'in kardeşi Mustafa'yı öldürmeme nedeni, o sırada 13 yaşında olan Ahmed'in henüz çocuğu olmadığı için kısır çıkması durumunda hanedanın sona erme tehlikesinin bulunması ve tahta geçtikten kısa bir süre sonra hem padişahın hem de kardeşi Mustafa'nın ağır bir hastalık geçirmesiydi. İktidar çevreleri ve bürokrasi bu yüzden Mustafa'nın öldürülmesine izin vermez. Böylece saltanatın intikali konusunda ortaya çıkan bu fiilî durum, sonraki yıllarda hukuki bir kural halini alaması dahi zamanla bir teamül ve geleneğe dönüşür.

Burada bir parantez açarak Osmanlı hanedanının Türk-Moğol devlet geleneğinden ayrılan başarılı bir yönüne vurgu yapılması uygun olacaktır; Osmanlı tecrübesi, her şehzadenin taht üzerinde hak sahibi olmasına imkân tanınmasına rağmen sonuçta iktidara sahip olan yeni padişah her seferinde toprakların tamamını tek yönetim altında birleştirerek ülke bütünlüğünü korumayı başarır; böylece taht değişikliklerinde toprakları hanedan üyeleri arasında paylaştırıp ülkeyi parçalanma tuzağına düşüren eski gelenekten ayrılarak başarılı bir model ortaya koyar. II. Mehmed'in kardeş katlini meşru sayan düzenlemesi ise bu anlayış ve yaklaşımı sistemleştirir; hükümrânlığın ve ülke

topraklarının hanedanın tek erkek üyesine intikaline zemin hazırlayan bu *unigeniture* ilkesi,¹⁰ imparatorluğun sonuna kadar uygulama alanı bulur.

Zaman zaman geçerliliği konusunda bazı tereddütler yaşansa¹¹ da fiilî olarak uygulanan ekberiyet sistemi, önceki dönemin taht mücadelelerine nazaran daha istikrarlı ve toplumsal anlamda da daha az yıpratıcı bir uygulama olarak öne çıkar. Fütuhât döneminin cengâver, savaş ve mücadelelerle pişmiş, sancağa çıkma uygulaması sayesinde hayata ve ülkeyi yönetmeye hazır hükümdarları bu yeni dönemde belki yoktu;

ama toplum da önceden olduğu gibi artık enerjisini iç mücadelelerle tüketmiyordu. Şehzadelerin sancağa çıktığı dönemde ülke geneline yayılmış olan iktidar aktörlerinin bu yeni dönemde Topkapı Sarayı'nda toplanmış olması, İstanbul'u ve sarayı kaçınılmaz olarak iktidar oyununun aktif bir arenası haline getirdiği için bu yeni dönemde, saray görevlileri, harem kadınları ve ağalar, bu oyunun hiç olmadıkları kadar güçlü birer aktörü haline gelirler.¹²

Bununla birlikte ekberiyet usulü de iktidarın intikali ve veraset sistemi etrafındaki tartışmaları sonlandırmaya yetmez. Nitekim Sultan Abdülmecid'in 1850'lerin başlarından itibaren oğlu Mehmed Murad'ı kardeşi Abdülaziz'in yerine veliaht olarak atama çabaları, her ne kadar bir sonuca ulaştırılamaz ise de 25 Haziran 1861 tarihinde vefat ettiğinde yerine kimin geçeceği konusunda üst düzey bürokratların zihinlerinde yine de belli bir kafa karışıklığı ve soru işareti yarattığı açıktır. Pertevniyal Valide Sultan'ın Abdülaziz'i tahta geçirmek üzere dairesine gelen Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Paşa, Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa ve Serasker Rıza Paşa'dan oluşan heyete oğlunu vermek istemediği iddiaları ve cülus töreni için teşrifattan yazılan pusulalarda yeni padişahın isim yerinin boş bırakılıp daha

¹⁰ Cemal Kafadar, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, İki Cihan Âresinde*, çev. Ceren Çıkin, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010, s. 207, 229.

¹¹ F. Giese'nin ileri sürdüğü, 1687 yılında IV. Mehmed tahttan indirildiğinde yerine geçecek kişiyi belirlemek amacıyla devlet adamlarının gündeme aldıkları alternatiflerden birinin kardeşi Süleyman ve diğerinin de büyük oğlu Mustafa olduğu ve yapılan müzakereler sonucunda II. Süleyman lehine karar verildiği yönündeki iddia eğer doğru ise ekberiyet usulünün hâlâ bir kural haline gelememiş olduğu söylenebilir (F. Giese, "Das Seniorat im osmanischen Herrscherhause", s. 255). Dimitri Kantemir ise II. Süleyman'ın ölümü üzerine kardeşi Ahmed ile yeğeni Mustafa arasında böyle bir tercih ikilemi yaşandığını belirtir (*Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, III, 208, 242). Benzer rivayet ve iddialar sonraki dönemlerde de devam eder. Nitekim III. Mustafa'nın oğlu Selim'i I. Abdülhamid'in yerine veliaht ilan etme ve tahta çıkarma niyetinin olduğu iddia edilir (Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2001, s. 4).

¹² Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, çev. Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 23, 31-33.

Çelebi Mehmed'in II.
Mahmud döneminde
yapılan resmi
(TSMK, Hazine, nr. 1896)

sonra doldurulduğu gerçeği, bu tartışmalar bağlamında değerlendirilmelidir. Bütün bu tereddütler üst düzey bürokrasinin iki şehzade arasında kalmış olmasından kaynaklanır. Nitekim Şehzade Murad'ın tarafını tutan Serasker Rıza Paşa'nın Sultan Abdülaziz'in cülusundan kısa bir süre sonra biraz da aşağılanarak görevinden uzaklaştırılması, bu tercihi ve taraf olmasıyla alâkalıdır.¹³

Cevdet Paşa'nın padişah adının geçtiği yerin sonradan doldurulduğunu belirttiği ve diğer kaynakların da doğruladığı davet pusulasının metni, "Abdülmecid Han hazretleri vâsıl-ı rahmet-i rahman olarak 'Abdülaziz' Han efendimiz hazretleri taht-ı âlî-baht-ı Osmânî'ye cülûs etmekle

Kubbe-altında bî'at resminin icrâsı ve Hâ-kaan-ı mağfurun naşının idâd olunan türbeye nakl ü irsâli zımında şimdi Kubbe-altında mevcut bulunmak" şeklindedir.¹⁴

Şimşirlik uygulaması başladıktan sonra şehzadelerin çocuk sahibi olmalarına izin verilmediği için Sultan Abdülmecid'in varlığını bildiği hâlde göz yumduğu, kardeşi Abdülaziz'in 11 Ekim 1857 tarihinde doğmuş olan oğlu Yusuf İzzeddin Efendi, Sultan Abdülaziz padişah olduktan, yani doğduktan ancak dört sene sonra şehzade olarak ilan edilebilir.¹⁵ Sultan Abdülaziz döneminden itibaren şehzadelerin çocuk sahibi olmalarına tekrar izin verilir. Sultan Abdülaziz'in 1863'te yaptığı Mısır seyahati sonrasında bu sefer kendi oğlu Yusuf

¹³ Geniş bilgi için bkz. Ali Akyıldız, "Osmanlı Saltanatı Veraset Usulünü Değiştirme ve Sultan Abdülaziz'in Yusuf İzzeddin Efendi'yi Veliht Yapma Çabaları", *Saray, Harem ve Mahrem*, Timaş Yayınları, İstanbul 2019, s. 205-10.

¹⁴ Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 140.

¹⁵ Ali Akyıldız, "Yusuf İzzeddin Efendi", *DİA*, İstanbul 2013, c. 44, s. 13.

Osman Gazi'nin hükümdar olması vesilesiyle yapılan tören
(Hünernâme, I, vr. 49a)

İzzeddin Efendi'yi Murad Efendi'nin yerine veliaht olarak atama gayretine düştüğü, buna rağmen onun da amacını gerçekleştiremeden bir ihtilâl neticesinde tahtından indirilip yerine V. Murad'ın geçirildiği bilinmektedir.¹⁶

1850'li yıllarda Sultan Abdülmecid'in girişimleri sonucunda tekrar alevlenen veraset ve veliaht belirleme tartışmaları, gizli veya açık olarak imparatorluğun sonuna kadar gündemdeki varlığını sürdürür. Yüzyıllardan beri teamül olarak uygulanagelen ekberiyet ilkesi, II. Abdülhamid'in tahta geçmesi üzerine ilan edilen 1876 Kanun-i Esasi'nin 3. maddesi ile ilk defa hukuki bir mahiyet kazanır. "Saltanat-ı seniyye-i Osmaniyye, hilâfet-i kübrâ-yı İslâmiyyeyi hâiz olarak sülâle-i âl-i Osman'dan, usûl-i kadîmesi vechile, ekber evlâda âiddir"¹⁷ şeklindeki bu madde, esasında "usûl-i kadîmesi vechile" ibaresinin de ifade ettiği gibi, fiilî durumu hukuki bir metin haline getirir.

Bu açık anayasal hükme rağmen tartışmaların yine de sürdüğü ve 1904 yılından itibaren II. Abdülhamid'in çok sevdiği oğlu Burhaneddin Efendi'yi kardeşi Mehmed Reşad'ın yerine veliaht olarak atamak istediği söylentileri iç ve dış piyasada tedavüle

girer.¹⁸ Sonraki yıllarda da devam ettiği anlaşılan bu rivayetler her ne kadar Osmanlı makamları tarafından yalanlanırsa¹⁹ da bu çabaların konunun tartışılmasını önleyemediği açıktır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gerçekleştirilen 1909 Kanun-i Esasi değişiklikle birlikte ekberiyet usulünü tahkim eden 3. maddenin metnine "zât-ı hazret-i padişahî hîn-i cüluslarında Meclis-i Umûmî'de ve Meclis müctemi' değilse ilk ictimâ'ında, 'şer'-i şerîf ve Kanûn-i Esâsî ahkâmına riayet ve vatan ve millete sadâkat edeceğine' yemîn eder" şeklinde bir ilave yapılır.²⁰ Bu değişiklikle beraber padişaha da anayasaya uyacağına dair siyasi mahfiller ve kamuoyu önünde anayasal bir sorumluluk yüklenmiş olur.

18. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa devletleriyle artık daha sıkı siyasi ve iktisadi ilişkilerin geliştirilmesi neticesinde telaffuz edilmeye başlanan veliahtlık kurumu, açıklanan sürecin sonucunda 1876 yılına kadar bazen açık bazen de gizli olarak siyasi mahfillerin ve kamuoyunun gündemini meşgul eder. Hem toplumun hem de hanedan üyelerinin üzerindeki baskılardan dolayı bu

¹⁶ A. Akyıldız, "Osmanlı Saltanat Veraset Usulü", s. 213vd.

¹⁷ *Osmanlı Anayasası, Kanun-ı Esasî*, haz. Filiz Karaca, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2009, s. 33.

¹⁸ A. F., "Veraset-i Saltanat Meselesi", *İctihad*, Mayıs 1905, nr. 6, s. 83.

¹⁹ Ruhat Alp, "Osmanlı Devleti'nde Veliahtlık Kurumu (1908-1922)", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1918, s. 80-81.

²⁰ *Osmanlı Anayasası, Kanun-ı Esasî*, s. 34.

tür tartışmalara zorunlu bir ara verilen II. Abdülhamid döneminde veliahtlıkla ilgili tartışmalar daha ziyade yurt dışındaki muhalif basın organları ve ülkeden kaçmış olan aydınlar tarafından dile getirilir.

II. Meşrutiyet’le birlikte Kanun-i Esasi’nin zikredilen 3. maddesi gereğince veliahtlık bir kurum olarak idari yapıdaki yerini alır. Bu madde tanımına uyan hanedanın en büyük erkek üyesi, modern devletlerde olduğu gibi, veliaht olarak öne çıkar, Veliahd-ı Saltanat Dairesi’nde oturur, veliaht olarak ayrı ve tanımlanmış maiyeti teşekkül eder, resmî bütçeden pay alır, uluslararası merasimlerde ülkeyi ve padişahı temsil eder, resmî törenlere ve yurt içi gezilerine katılır, sivil toplum örgütlerine hamilik edip devlet organlarını denetler ve kendisini gelecekteki görevine, yani padişahlığa hazırlar. Hatta bu dönemde ikinci veliahtlık dahi siyasi literatüre girer; Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi, Vahideddin Efendi’nin ikinci veliahtlık iddialarından ciddi bir biçimde rahatsız olur.²¹

Sultan Mehmed Reşad döneminde veliahtlık statüsünün hukuki altyapısı da hazırlanır. 1911 tarihinden itibaren yapılan düzenlemelerle veliahtın yabancı elçileri kabul şeklinin belirlenmesinin yanı sıra “usûl ve teamül-i mahsus-i kadîmi veçhile vâris-i

saltanat olacak olan şehzade ‘veliahd’ unvanını ihraz eder” şeklinde veliahtı tanımlayan 1913 tarihli Hanedan-ı Saltanat Nizamnamesi, ayrıca veliahtın devlet törenlerine katılımı, yabancı sefir ve devlet adamlarının resmî ziyaret hakkını haiz olduğu tespitini yapar.²² Bütün bu düzenlemelerle veliahdın sistem içerisindeki yeri tanımlanarak saltanatın intikal şekline hukuki bir mahiyet verilmiş olur.

Osmanlı hanedanı 600 yılı aşan tarihi içerisinde pek çok kriz ve belki hanedanın sonlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına rağmen bütün bu sıkıntı ve buhranları atlamanın bir yolunu bulur. İlk bakışta her ne kadar alternatifsiz gibi görünse de kriz dönemlerinde öfkeli kalabalıkların ve gayrimemnun kitlelerin Osmanlı hanedanının yerine ikame etmek amacıyla pek çok farklı aktörü dile getirdiği veya hanedanın alternatifsiz olmadığı fikrini bir şekilde iktidar odaklarıyla hanedan üyelerine ilettiği bilinmektedir.

II. Murad dönemi gibi daha henüz Osmanlı Devleti’nin teşekkül safhalarında başlayan bu arayışlarda, bazen kuruluş dönemlerinin önemli aileleri Mihaloğulları ve Evranosoğulları, bazen III. Mehmed döneminde olduğu gibi Şeyhülislam Sunullah Efendi, bazen 1703 Edirne Vakası sırasında isyan elebaşlarından Çalık Ahmed’in dile

²¹ Ruhat Alp, “Osmanlı Devleti’nde Veliahtlık Kurumu (1908-1922)”, s. 87-133. Bu konularla ilgili tezin ilerleyen sayfalarında bilgi vardır.

²² Ruhat Alp, “Osmanlı Devleti’nde Veliahtlık Kurumu (1908-1922)”, s. 133vd.

getirdiği öne sürülen cumhur cemiyeti ile İbrahimhanzâdeler, bazen II. Mahmud'a alternatif aranırken söz konusu edilen kızkardeşi Esmâ Sultan ve Konya'daki Mevlevî çelebisi gibi farklı figürler alternatif olarak gündeme getirilir. Ancak bunlar arasında şüphesiz ki en çok söz konusu edileni, en güçlü ve devlet geleneğine de uygun olanı, Âl-i Cengiz, Cengizogulları ve daha açık

bir ifade ile Kırım hanlarıdır.²³ Hemen her kritik dönemde bu hanedanın ismi gündeme getirilirse de Osmanlı hanedanının her defasında bu krizlerden başarılı bir şekilde sıyrılma ve varlığını devam ettirme becerisini gösterdiğini biliyoruz.

²³ Feridun M. Emecen, "Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar", *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, Kapı Yayınları, İstanbul 2018, s. 37-61.

BİRİNCİ BÖLÜM

Cülus ve Cülus Törenleri
Sancağa Çıkılan
Dönem

“Cihân-ı bî-bakadan rûh-i pâki rıhlet itdükde
Dimiş Sultân Süleyman pend idüp oğlu Selim Han’a
Sakın mağrur olup bu devlet-i dünyaya aldanma
Ne Afrîdun’e kalmışdur ne hôd Sam u Nerimân’a
Selim’üm adl ü dâd it sana bizden bu yeter târîh
Bilürsin kalmadı baki cihân mülki Süleymân’a” (974)

Mevlânâ Cevherî Efendi¹

Arapça bir kelime olan cûlus, sözcük olarak oturmak; ıstılahî olarak ise hükümdarın tahta geçmesi anlamında kullanılır. Cûlus ve cûlus törenleri başlığı iki bölüm hâlinde ele alınacaktır. Birinci bölümde kuruluştan 17. yüzyılın başlarına kadar ve ikinci bölümde de bu dönemden itibaren olan kısım, daha açık bir ifade ile şehzadelerin Topkapı Sarayı’ndaki Şimşirlik Dairesi’nde alıkonulduğu dönemin öncesi ve sonrası olmak üzere iki ana başlık altında incelenecektir. Konunun böyle bir tasnife tabi tutulma nedeni, hem devletin teşekkül ve gelişme dönemi olması hem de hanedan ve şehzadeler açısından yetişkinliğe adım attıkları yaşlardan itibaren sancağa çıkma ve devlet yönetiminde rol alma gibi uygulamalar bakımından birinci dönem ile ikinci dönem arasında derin ve belirgin farklılıkların bulunmasıdır. Bu açıdan şehzadelerin tahta çıkışı bu iki ana eksenle ele alınacaktır.

¹ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, I, 63-64.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, tahtın hanedan üyelerine intikali, yani veraset sistemi belli kurallara bağlanmadığı ve dolayısıyla her şehzadenin taht üzerinde aynı derecede pay sahibi olduğu anlayışından hareketle birinci dönemdeki taht intikallerinin ikinci döneme göre daha kanlı bir sürecin sonucunda gerçekleştiğini biliyoruz. Özellikle Fatih Sultan Mehmed'in yaptığı hukuki düzenlemelerle tahta geçen kişinin kamu düzenini sağlayabilmek adına kardeşlerini veya diğer iktidar ve taht paydaşlarını öldürmesine imkân sağlanması, hanedan üyeleri açısından bu süreci daha da kanlı bir hâle getirir. Veraset sistemi, hukuki olarak değil, teamül olarak biraz daha yerleşmiş olduğu için hanedan içi kavga ve kanlı hadiseler tamamen ortadan kalkmasa dahi ikinci dönemde biraz daha seyrekleştiği ifade edilebilir.

Şehzadelerin sancağa çıktığı devirle ilgili belirtilmesi gereken diğer bir husus da bu dönemin, yürürlükte olan veraset sisteminin, yani hanedanın her erkek üyesinin potansiyel olarak boşalan iktidarda hakkı olduğu anlayışının doğal bir sonucu olarak büyük ölçüde iktidar mücadeleleri ile kardeş katli paralelinde geliştiğidir.

SANCAĞA ÇIKILAN DÖNEM CÜLUSLARI

“Sığar dar yere sigar ü kibâr
Sığamaz bir ile iki şehriyâr”

İbn Kemal²

Tarihî verilerin yetersizliğinden dolayı ilk dönem padişahlarının tahta geçiş tarihleri ve cülus ritüelleriyle ilgili bilgilerin oldukça sınırlı olduğunun belirtilmesi gerekir. Osmanlı Devleti’nin kuruluşu tarihi ile Osman Bey hakkındaki bilgiler, genel itibarıyla sonraki dönemlerde yazılan eserlerde söz konusu edilen rivayet ve efsanelerle iç içe geçmiş, çelişik ve tartışmalı veriler olduğu için güvenilir olmaktan uzaktır. Bu duruma, kuruluş dönemlerinin gerek teşkilât gerekse teşrifat yönünden kuralların henüz teşekkül etmemiş olma ihtimali de eklenince incelenen konuyla ilgili önümüzdeki tablo biraz daha silikleşir. Dolayısıyla bu dönem cüluslarının teşrifat ve kurallar açısından zayıf olmalarının yanı sıra siyasi olaylar ağırlıklı olacağı ifade edilebilir.

Osmanlı beyliğinin kuruluşu ve Selçuklulardan bağımsız bir hâle geliş tarihi tartışmalıdır. 1299 yılı devletin kuruluş tarihi olarak modern literatürde büyük bir kabul görmekte olduğu hâlde İnalcık’ın son dönemlerde ortaya attığı bağımsızlığın 27 Temmuz 1302 tarihli Bapheus (Koyunhisar) savaşıyla kazanıldığı, Osman Bey’in henedan kurucu rolünü üstlendiği ve bölgede şöhretinin yayıldığı iddiası dikkate değerdir. Bununla birlikte ilk dönemlerle ilgili bilgiler veren sonraki dönemlerde yazılmış çoğu rivayetlerden oluşan bazı eserler 1299 tarihi

² İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman, IV. Defter*, haz. Koji İmazawa, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 6.

üzerinde dururlar. Bu iddialardan hangisi doğru olursa olsun, konumuzu ilgilendiren esas husus Osman Bey'in bir kurucu olarak adıyla anılan hanedan devletinin temellerini atıp ölünceye kadar yönettiği ve daha başlangıçta fikir ayrılığına düştüğü amcası Dündar Bey'i iktidarını sağlamlaştırma adına öldürdüğüdür.³

Babası döneminde seferlere katılıp bazılarına bizzat komuta eden Orhan Bey, askerî mücadelelerde tecrübe kazanmış bir devlet adamı olarak babasının vefatından sonra Mart 1324 (Rebiülevvel 724) tarihinde artık sınırları biraz daha genişlemiş olan beyliğin başına geçer. Önce Bursa'yı, ardından Kocaeli ve İznik'i fethetmesi bölgede tutunmasını sağladığı gibi yeni beyliğin gücünü ve şöhretini de iyice arttırır. Dönemden kalma vakfiye metinleri, Selçuklulardan devraldıkları birikimin de etkisiyle Orhan Bey zamanında beyliğin iyi bir bürokratik sisteme sahip olduğunu ortaya koymaktadır. 1337 tarihli Şehadet Camii kitabesinde "el-emîrül-kebîrî'l-muazzam el-mücâhid sultânül-guzât... şücâü'd-dünya ve'd-dîn... bahâdır-ı zamân Orhan b. Osman", yani büyük emir, mücahid, gaziler sultanı, dünya, din ve zamanın yiğit ve bahadırı Osman oğlu Orhan olarak tanımlanır. Öte yandan 1324 yılında vermiş olduğu bir berat

³ H. İnalcık, "Osman I", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 448-49; Aynı mlf., *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, I, 16-17.

Orhan Bey'in cülusunu tasvir eden sonradan çizilen minyatür (Hünernâme, I, vr. 62a)

I. Murad'ın cülüs törenini gösterir minyatür. Padişahın solundaki kırmızı kaftanlı kişi muhtemelen sadrazam olup biat eden kişiyi padişaha takdim etmektedir (*Hünernâme*, I, vr. 75b)

metninde kendisinin hüdavendigâr unvanıyla anıldığının da ifade edilmesi gerekir.⁴

Her ne kadar Osman Bey döneminde bağımsızlığın en önemli göstergelerinden biri olan sikkenin basılmış olduğuna dair bazı işaretler varsa⁵ da genel kabul ilk Osmanlı sikkesinin Bursa'nın fethinden sonra 1327 yılında Orhan Bey döneminde bastırılmış *akçe* denilen gümüş para olduğu yönündedir.⁶

Mart 1362'de babası Orhan Bey'in vefatı üzerine tahta geçen I. Murad, devlet artık varlığını etrafa iyice kabul ettirmiş ve toprakları da genişlemiş olduğu için "bey", "emir-i a'zam", "han", "hüdavendigâr", "padişah", "sultanüs-selâtin" ve "melikü'l-mülûk" gibi unvanlarla anılır.⁷ Babasının yerine geçtiği sırada taht üzerinde hak

⁴ H. İncılık, "Orhan Bey", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 376, 383.

⁵ İbrahim Artuk, "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Gazi'ye Ait Sikke", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara 1980, s. 27-33. Ayrıca bkz. Hakan Yılmaz, "Osman Gazi'nin Kayıp İkinci Sikkesi ve Osmanlı Kuruluş Tartışmalarına Etkisi", *Âb-ı Hayât'ı Aramak: Gönül Tekin'e Armağan*, haz. Ozan Kolbaş-Orçun Üçer, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018, s. 763-788; Aynı mlf., "Osman Gazi'nin 700/1300-1301'de Yenişehir'de Bastırdığı Üçüncü Sikkesi", *Vakanüvis, Söğüt Özel Sayısı*, c. IV (Aralık 2019), s. 81-120.

⁶ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 33-36; İ.H. Uzunçarşılı, "Gazi Orhan Bey'in Hükümdar Olduğu Tarih ve İlk Sikkesi", *Osmanlı Hanedanı Üstüne İncelemeler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 33-36.

⁷ H. İncılık, "Murad I", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 156.

Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman'ın 1411'de Edirne'de bastırması olduğu gümüş sikkelerin ön ve arka yüzü
(*Saltanatın İki Yüzü*, s. 30)

iddia eden diğer iki kardeşi Şehzade Halil ile İbrahim'i öldürdüğü anlaşıyor.⁸

Döneminde yaptığı fetih ve faaliyetlerle devletin Rumeli'de iyice tutunup kök salmasını sağlayan ve Kosova Savaşı'nda bir Sırp tarafından yaralanıp ardından vefat eden I. Murad'ın vasiyeti üzerine 27 Ağustos 1389 (4 Ramazan 791) tarihinde tahta geçen oğlu Yıldırım Bayezid, herhangi bir taht iddiası ortaya koymadığı hâlde o sırada kaçan düşmanı kovaladığı için gelişmelerden haberdar olmayan tek kardeşi Yakup Çelebi'yi geri çağırıp savaş meydanında

öldürtür.⁹ Kosova'da tahta çıkan Yıldırım Bayezid'in biat töreni de burada yapılır.¹⁰

Yıldırım Bayezid'in 1402 Ankara Savaşı'nda yenilip esir düşmesi ve daha sonra vefat etmesi üzerine Osmanlıların fethettiği toprakları eski sahipleri olan Anadolu beylerine iade eden Timur, ülkenin geri kalanını da Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında paylaştırır. Savaşın ardından yanında

⁸ İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982, I, 160; Ahmedî, *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*, *Osmanlı Tarihleri I*, haz. Çiftçiöğlu N. Atsız, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1949, s. 15.

⁹ Mevlânâ Mehmed Neşri, *Cihânnümâ*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013, s. 127-30; Atsız, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s. 68; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, F. Giese Neşri, haz. Nihat Azamat, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992, s. 29; Hoca Sadeddin, *Tacüt-Tevârih*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1279, I, 124-25.

¹⁰ J. W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, I, 203.

yeniçeri ağası ve Veziriazam Çandarlı Ali Paşa olduğu hâlde Bursa'ya gelerek hazine ve arşivlere, yani devletin mirasına el koyduktan sonra Bizans'la anlaşılan Yıldırım'ın oğullarından Emir Süleyman, Edirne'ye geçerek hükümdarlığını ilan eder; dönemin tarihçisi Ahmedî'nin "Mîr Süleyman oldu-anun yerine şâh" şeklindeki ifadesi de devletin ana iskeletine Süleyman'ın sahip olduğunu ortaya koymaktadır.¹¹ Amasya ve Sivas yöresinde hükümran olan Yıldırım'ın diğer oğlu Çelebi Mehmed, daha sonra İsa ve Musa Çelebi'nin bir süre üzerinde mücadele verdikleri Bursa'ya, ağabeyi İsa Çelebi'yi mağlup ederek sahip olur. İsa Çelebi, Emir Süleyman ile Anadolu beylerinin destekleriyle tekrar Çelebi Mehmed'in karşısına çıkarsa da yenilir ve yakalanarak boğdurulur.

Burada ayrıntısına girilemeyecek olan birtakım siyasi gelişmelerin sonucunda Çelebi Mehmed'in desteğini alarak mağlup ettiği Emir Süleyman'ı 18 Mayıs 1410'da boğduran Musa Çelebi, Çelebi Mehmed'e verdiği sözü tutmayıp Edirne'de hükümdarlığını ilan eder. Nihayet Samakov

yakınlarındaki Çamurlu ovasında karşılaşmış yendiği Musa Çelebi'yi 5 Temmuz 1413'te boğduran Çelebi Mehmed, böylece yaklaşık 11 yıl süren ve *fetret devri* olarak adlandırılan bir mücadele sürecinin ardından bütün Osmanlı topraklarının hâkimi olur.¹² Bu süreçte Çelebi Mehmed'in yanı sıra¹³ yaklaşık 8 yıl Edirne'de hüküm süren Emir Süleyman ile 3 yıla yakın bir süre bağımsız olan Musa Çelebi'nin Edirne'de kendi adlarına sikke bastırıp hutbe okuttuklarını biliyoruz.¹⁴ Ancak Çelebi Mehmed'in 1403 tarihli ilk sikkelerinde aynı zamanda Emir Timur'un isminin de yer alması,¹⁵ şehzadeyi bu dönemde Timurlulara bağımlı bir bey olarak değerlendirmemiz gerektiğini ortaya koymaktadır.

Çelebi Mehmed'in tahta geçtikten sonra her tarafa yazılar göndererek "benüm altında olanlar hep gelsünler bunda göreyin kimlerdür, tâbî'ler midür bilem" diye beylerbeyi ve sancakbeyi gibi görevlileri Edirne'ye çağırdığı ve taşra yöneticilerinin bizzat gelerek veya adamlarını göndererek bu

¹¹ Ahmedî, *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*, s. 23. Yine döneme yakın tarihçilerden Şükrullah da Süleyman'ın hanlık tahtına oturduğunu (*Behcetü't-tevârih, Osmanlı Tarihleri I*, çev. Çiftçioğlu N. Atsız, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1949, s. 58); Aşıkpaşaoğlu da Çelebi Mehmed'in Emir Süleyman'a bir elçi ile iki at gönderip "ağabeyim sağ olsun. Babamız gittiyse ağabeyim bize bahadır" dediğini ve Emir Süleyman'ın da kardeşine oğlan ve cariyeler gönderdiğini belirtir (*Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 86).

¹² Fahamettin Başar, "Fetret Devri", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 480-82.

¹³ Ali, "İsa Çelebi Sikkeleri", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, Sayı 85, 1 Mart 1341, s. 101-106.

¹⁴ Ali, "Emir Süleyman Han Sikkeleri", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, Sayı 83, 1 Teşrinisânî 1340, s. 353-57; İbrahim Artuk, Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1974, II, 459-60.

¹⁵ İbrahim ve Cevriye Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, II, 459.

çağrıya uyduğu yönünde *Oruç Bey Tarihi*'nde geçen bir ayrıntı önemlidir. Bu vesileyle söylenen “âdet ve kanun üzerine almada vermede eksik komadılar” şeklindeki¹⁶ taşra görevlilerinin padişaha hediyeler getirip ondan hediyeler kabul ettiklerine dair ibare, daha sonraki cüluslarda görülen hediyeleşme geleneğinin köklerine ışık tutması açısından mühimdir. İleride görüleceği üzere daha sonraki cüluslarda da taşra görevlilerinin merkeze çağrıldığı ve zamanla bunun bir geleneğe dönüştüğü anlaşıyor.

Amasya sancakbeyi olan Şehzade Murad, bir süreden beri rahatsız olan babası Çelebi Mehmed'in isteği ve vasiyeti üzerine hemen Bursa'ya doğru harekete geçerse de henüz yolda olduğu sırada 26 Mayıs 1421 (23 Cemaziyelevvel 824) tarihinde padişah vefat eder.¹⁷ Bizans'ın elinde bulunan Yıldırım Bayezid'in oğlu Mustafa Çelebi'nin (*Düzmece*) serbest bırakılıp taht mücadelesine girişmemesi için Murad'ın gelip tahta oturmasına kadar padişahın ölümü kamuoyundan saklanır. Netice itibariyle

Çelebi Mehmed'in cülus törenini tasvir eden minyatür (Hünernâme, I, vr. 112b)

devlet ricali ile bir kısım yeniçerinin Bursa'ya intikal etmiş olan II. Murad'a 25 Haziran 1421 (23 Cemaziyelevvel 824) tarihinde biat etmesi¹⁸ üzerine uzun süreden beri bekletilen Çelebi Mehmed'in naaşı defnedilir; bu vesile ile padişahın ruhu için fakir, yetim ve dullara

¹⁶ “Her taraftan beğlerbeği olanlar sancak beği olanlar hâllü hâlince yollu yolunca geldiler. Gelmeyenler dahi adamların gönderdi” (*Oruç Bey Tarihi*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014, s. 46).

¹⁷ İ.H. Uzunçarşılı, “Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesi”, *Osmanlı Hanedanı Üstüne İncelemeler*, s. 93. Selanik'te tutulmuş bir anonim günlüğün padişahın ölüm tarihini 21 Mayıs olarak verdiği ifade edilir (Ferhan K. Mollaoğlu, “Chalkokondyles'in Anlatımına Göre Sultan II. Murad'ın Tahta Çıkışı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 47, Ankara 2010, s. 219).

¹⁸ H. İnalçık, “Murad II”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 164.

II. Murad'ın cülüs törenini tasvir eden minyatür
 (Hünernâme, I, vr. 132b)

sadakalar dağıtılarak ziyafetler verilir; ayrıca yeni padişah adına sikke kesilip¹⁹ hutbe okunur. Bizans İmparatoru Manuel, elçilerini gönderip yeni padişahın cülusunu tebrik eder.²⁰ Bizans tarafından serbest bırakılan ve Edirne’de hükümdarlığını ilan edip adına sikke bastıran Mustafa Çelebi’nin (*Düzmece*) yaklaşık bir buçuk yıl kadar süren Rumeli’deki hakimiyeti, II. Murad tarafından ancak 1422 yılında bertaraf edilebilir.²¹

Bu önemli kozunu kaybeden Bizans, bu sefer Hamideli sancakbeyi iken kardeşinin tahta geçmesi üzerine öldürülmekten

korktuğu için Karamanoğlu’na sığınan II. Murad’ın kardeşi Mustafa Çelebi’yi destekler. Padişah ordusuyla birlikte İstanbul kuşatmasında bulunduğu sırada önce Bursa’yı, ardından da İzmit’i kuşatan ve II. Murad’ın kale muhafızına gönderdiği talimat doğrultusunda İzmit’i sulh yolu ile teslim alan Mustafa Çelebi, İstanbul kuşatmasından dönen II. Murad’ın adamları tarafından ele geçirilip boğdurulur. Bu olaylar üzerine Tokat kalesinde tuttuğu diğer kardeşlerinin gözlerine mil çektirtip Bursa’ya getirten II. Murad,²² böylece tam iktidarı önündeki engelleri ortadan kaldırmış olur.

¹⁹ Hoca Sadeddin, *Tâcü’t-tevârih*, I, 304-5.

²⁰ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, 378.

²¹ Âşıkpaşaoğlu, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 100-06; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 376-388; Neşrî, *Cihânnümâ*, s. 236-40.

²² Neşrî, *Cihânnümâ*, s. 240-42, 245; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 390-93.

